

TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN İNOVATİF ŞİRKETLERDE ÇEVREYE DUYARLI UYGULAMALARIN BELİRLENMESİ: KURIMSAL WEB SİTELERİ TEMELLİ BİR ARAŞTIRMA

Güney ÇETİN GÜRKAN¹

ÖZET

İşletmelerin üzerinde çevreye duyarlı olmaları konusunda artan bir baskı vardır. Bu baskı neticesinde işletmeler, çevreye duyarlı uygulamalar yapma, bu uygulamalarını uluslararası geçerliliği olan sertifikalarla belgeleme gibi eğilimler göstermektedir. Bu çalışma, Türkiye'de inovasyon yapan işletmelerin çevreye duyarlı bir yönetim anlayışı benimseyip benimsemedikleri, çevre konusundaki yasal düzenlemelere uyum düzeyleri ve ayrıca çevre koruma yönünde hangi tür faaliyetleri uyguladıklarını ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgular, inovasyon yapan işletmelerin çevre duyarlılığı konusunda yeterli düzeyde politika belirlemediklerini, çevresel uygulamalardan enerji tasarrufu, karbon emisyonu azaltma, geri kazanım, atık yönetimi ve su tasarrufu gibi maliyet azaltma odaklı faaliyetlere önem verdiklerini ve çevre yönetim sertifikası alma konusunda yeterli çabayı göstermediklerini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevreye Duyarlı Uygulamalar, İnovatif İşletmeler, Nitel Araştırma

ABSTRACT

There is an increasing pressure on firms about being environmentally sensitive. Firms tend to do some initiatives environmentally sensitive and obtain environment management system certificate valid internationally. The aim of this study is to reveal if the innovative firms in Turkey adopt in principle to environmentally sensitive management style, what their level of integration to the regulations is, and which initiatives they use for protecting the environment. The results of this research indicated that innovative firms don't make environment policies adequately and they only give importance cost efficient environmental initiatives such as energy saving, carbon emission decreasing, re-usable materials, waste management and water saving. And firms in this research don't make sufficient effort to obtain environment management certificates.

KeyWords: Environmentally Sensitive Initiatives, Innovative Enterprises, Qualitative Research

Giriş

Çevre kirliliği hızlı kentleşme, sanayileşme ve nüfus artışı ile beraber 1970'li yıllardan itibaren dünya ölçeğinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun temelinde üretici ve tüketicilerin çevreye verdikleri zararı göz önünde bulundurmadan

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
cguney@trakya.edu.tr

üretim ve tüketim faaliyetlerinde bulunmaları yatmaktadır. Bu noktada devletin çevre kirliliği ile mücadele amacıyla çeşitli çevre politikaları ile müdahale etmesi gerekir. Çevre politikaları ise temelde ekonomik araçlar, regülasyon veya ikisinin bir bileşimi olarak tesis edilmektedir. Ekonomik araçlar başlıca vergiler, harçlar, sübvansiyon olarak ele alınırken; kirlilik sınırlamaları, kotalar, standartlar veya teknoloji gereksinimleri regülasyon kapsamında değerlendirilir (Wallart, 1999, s.1,20). Ancak, çevre kirliliği ile mücadele sadece devletin görev ve sorumluluğu ile sınırlandırılmaz. Doğal olarak uygulanan çevre politikaların temelinde kişi ve firmaların davranışları etkilenmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede firmaların çevresel koruma ile ilgili uyumu önem kazanmaktadır.

Çevre konusundaki duyarlılığının bütün dünyada artması ve çevre sorunlarının öncelikli konumu nedeniyle, işletmeler yalnızca yoğun rekabet ortamına değil aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili konulara da yoğunlaşmak zorunda kalmaktadır. Artık işletmeler, çevresel alanda yaptıkları uygulamaları ve rekabet gücü kaynaklarını uyumlu bir biçimde yönetmek durumundadır (Porter ve van der Linde, 1995, s.133). Çevrenin korunması ile ilginin artmasıyla birlikte, baskılar yalnızca çevreci gruplardan değil, müşteriler, yerel yönetimler, devlet otoriteleri, finansal kurumlar ve çalışanlardan da gelmektedir (Gadenne vd., 2009, s.45) Bu baskılar, işletmeleri üretim ve yönetim süreçlerinde önemli değişiklikler yapmaya zorlamaktadır. Atıkların, emisyonların hiçbir filtrelemeye tabi tutulmadan çevreye bırakılması, hiçbir çıktının veya atığın geri kazanımının sağlanmaması, doğal kaynakların verimli kullanılmaması şeklindeki bir anlayıştan, çevre dostu teknolojiler kullanma, atıkların geri dönüşümü gibi çevre koruma faaliyetlerine geçiş önemli bir değişimi göstermektedir (Nemli, 2000, s.1). Ayrıca kurumsal çevre vatandaşlığı/davranışları (Sarkar, 2008; Özen ve Küskü, 2009; Küskü, 2007), kurumsal çevre yönetimi (Vastag vd., 1996; Schaltegger, 2000), kurumsal çevre sorumluluğu (Des Jardins, 1998; Wahba, 2008), kurumsal çevre performansı (Russo ve Fouts, 1997) gibi kavramların hem yazında hem de endüstriyel yayınlarda yerleşmiş olması da çevresel duyarlılıktaki gelişmede önemli göstergelerdendir.

Günümüz iş dünyasında rekabeti yönlendiren önemli bileşenlerden birisi inovasyondur. Türkiye’de özel sektör şirketleri son yıllarda rekabet avantajı elde etme hedefi ile inovasyona daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu trendin sonucu olarak da her yıl yayınlanan Küresel İnovasyon Endeksi (GII) sıralamasında 142 ülke arasında 2013 yılında 68. sırada olan Türkiye, 2014 yılı endeksinde 54. sıraya yükselmiştir. Ayrıca Ar-Ge harcamalarındaki artış bu ilerlemenin devam etmesi yönünde bir eğilimin olduğunu göstermektedir (GII-2013, s.5 ve 10; GII-2014, s.14). İşletmelerin de inovasyon konusundaki başarılarının beraberinde çevresel duyarlılıklarının da ortaya konması pazardaki imajları açısından önem arz ettiği görülmektedir. İşletmelerin faaliyetlerinde çevresel duyarlılıklarının yüksek olmasının kaynak kullanımını azaltma (su, enerji, hammadde), atıkların değerlendirilmesi, müşteri ve kamu yöneticileri ile iyi ilişkiler, yükselen imaj, maliyet azalması, ekonomik/finansal performans, operasyonel performans gösterdikleri çeşitli araştırmaların (Martin Pena vd., 2014, s.8; Russo ve Fouts, 1997, s.534; Pageli ve Gobeli, 2009, s.290 Litt vd., 2014, s.97; Uhlener vd., 2012) sonuçlarında gözlenmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmada, Türkiye’deki inovasyon yapan

işletmelerin çevresel duyarlılıkları, kendi sürdürülebilirlik raporları ve kamuya açık internet sitelerinden elde edilen bilgiler ışığında incelenmiştir. Çalışmanın amacı, inovasyon yapan şirketlerin çevreye duyarlı bir yönetim anlayışı benimseyip benimsemediklerini ortaya koymaktır.

Çevreye Duyarlı Uygulamalar

Çevreye duyarlı yönetim uygulamaları, bir şirket tarafından yürütülen operasyonların çevresel olumsuz etkilerini azaltmak için uygulanan faaliyetler olarak ele alınmaktadır (Uhlener vd., 2012, s.411). Daha kapsamlı bir tanımla “*ekolojik çevreyi karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olarak dikkate alan, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı minimuma indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinen, bu çerçevede, ürünlerinin tasarımı ve paketlenmesini, üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin benimsediği bir anlayıştır*” (Nemli, 2000).

Yöneticilerin çevresel konulardaki kararlarını etkileyen kurumsal çevrenin; düzenleyici, bilişsel ve kuralcı çevre şeklinde üç boyutta ele alınması mümkündür (Roxas ve Coetzer, 2012, s.464). Çevresel duyarlılığın ortaya çıkmasında devlet, düzenleyici rolü ile önemli bir rol üstlenmekte ve şirketlerin çevresel duyarlılığının artırılmasında daha etkin ve verimli politikalar belirleyebilmeleri için destek programları oluşturmaktadır (Thurner ve Proskuryakova, 2013; Mondejar-Jimenez vd., 2013, s.499). Bilişsel ve kuralcı çevrenin her ikisinin kaynağı da sosyal yapı ve yerel bazdaki paydaşlardır (Roxas ve Coetzer, 2012, s.465). Bir işletmenin çevre politikası oluşturmasını etkileyen baskılar, bireysel (müşteriler, çalışanlar, hissedarlar gibi), kurumsal (kurumsal müşteriler, sivil toplum örgütleri, medya, tedarikçiler gibi) ve devlet (uluslararası anlaşmalar, ulusal yasalar, yerel yönetimler gibi) kaynaklı olabilmektedir (Sözüer, 2011, s.51). Bu baskılar karşısında işletmeler, sadece devletin ya da standart endüstri uygulamalarının gerektirdiği uygulamaları yerine getirebilir veya çevrenin korunması için gönüllü aktiviteler yürütebilir (Özen ve Küskü, 2009, s.297). Özellikle tüketici, yatırımcı ve diğer şirketlerden gelen baskılar, kapsamlı çevre yönetim sistemlerine uyum sağlama eğilimini arttırmaktadır (Anton, 2004, s.652).

Çevrenin korunması amaçlı olarak hayata geçirilen faaliyetler, çevre politikaları ve hedeflerinin belirlenmesi, atık yönetimi ve geri dönüşüm programlarının geliştirilmesi ve çevresel etkilerin denetlenmesi, kirliliğin önlenmesi, atıkların azaltılması, ISO 14001, EMAS (Eco-Management and Audit Scheme) gibi çevre yönetim sistemi belgesinin alınması, ambalajların çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarlanması veya geri dönüştürülmesi (Brammer vd., 2012, s.432; Wiengarten ve Pagell, 2012, s.411; Ziegler ve Nogareda, 2009, s.885, Hanson vd., 2004, s.33) şeklinde kendini göstermektedir. Fakat bu faaliyetlerin yalnızca işletmelerin üst düzey yöneticileri tarafından desteklenmesi etkin sonuçlar için yeterli gelmeyebilir. İşletmelerde bilgi sistemlerinin, çalışanların, operasyonların ve tüm imkanların çevre yönetim sistemi kapsamında çevreye duyarlı faaliyetlere entegre edilmesi gerekmektedir (Stuart, 2000, s.25).

İşletmelerde kurumsal bir çevre yönetim sisteminin yapılandırılmasının farklı açılardan fayda sağlayabileceği ileri sürülmektedir. Zorpas (2010, s.1551) bu faydaları finansal, pazara dair, yasal ve toplum/çalışan ilişkileri olmak üzere dört başlık altında toplamıştır. Çevre yönetim sistemini yapılandıran işletmelerde, daha az atık, daha fazla verimlilik ve tasarrufu beraberinde getirdiğinden finansal fayda, çevreye duyarlı işletmelerin ürünlerini satın alma eğilimi arttırdığından pazara ilişkin fayda, çevreye daha az zarar vermekten kaynaklı yasalara aykırı hareket etme olasılığının azalmasıyla yasal fayda ve çevre korumayı önemseyen çalışanları ve duyarlı toplumsal gruplarla iyi ilişkiler kurulması ile de toplum/çalışan ilişkilerine dair fayda sağlanması söz konusudur.

Çevreye duyarlı uygulamaların örgütler için, kaynak kullanımını azaltma (su, enerji, hammadde), atıkların değerlendirilmesi, müşteri ve kamu yöneticileri ile iyi ilişkiler, yükselen olumlu imaj, maliyetlerin azalması (Martin Pena vd., 2014, s.8) şeklinde faydaları olduğu görülmektedir. Simpson vd. (2004, s.168) küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde yürüttükleri bir araştırmada, çevre yönetim uygulamalarının, azalan atıklar, azalan maliyet, artan müşteri memnuniyeti, artan çalışan bağlılığı ve artan rekabet avantajı anlamında faydaları olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı kapsamda bir diğer araştırmada da Gadenne vd. (2009, s.56) tarafından çevresel etkilerin azaltılması ile maliyetlerde de azalma görüldüğü ve çevresel performans arttıkça üretimde verimliliğin arttığı sonucu elde edilmiştir.

Ekonomik performans ile çevresel performans ilişkisini araştıran Russo ve Fouts (1997, s.534) kuvvetli pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Hatta büyüme hızı yüksek olan sektörlerde bu ilişkinin daha da kuvvetlendiği görülmüştür. Pageli ve Gobeli (2009, s.290) ise çevresel anlamda fayda sağlayan değişimlerin operasyonel performans üzerinde uzun vadede ve kısa vadede herhangi bir zararı olmamasının yanında operasyonel performansı iyileştiren etkisini ortaya koymuştur. Montabon vd. (2007, s.1009)'nin araştırma sonuçları ise şirket performansını belirleyen birçok gösterge ile çevresel yönetim uygulamaları arasında pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca Litt vd. (2014, s.97) çalışmalarında çevresel duyarlılık gösteren işletmelerin daha iyi finansal performans sergilediklerini ortaya koymuştur. Çevreye duyarlı yönetim uygulamalarından özellikle enerji ve doğal kaynakların korunması ile algılanan finansal fayda arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir (Uhlener vd., 2012, s.423).

İşletmelerin çevre ile ilgili faaliyetlerini ve çabalarını daha sistematik hale getirmesi çevre yönetim sistemlerini oluşturmaları ve bu sistemlerini belgelendirmeleri yoluyla gerçekleşir (Nemli, 2000). Uluslararası alanda en önemli çevre yönetim sistemleri ISO 14001 ve Avrupa Birliği'ne ait EMAS'tır (Martin Pena vd., 2014, s.1; Morrow ve Rondinelli, 2002, s.159). Daddi vd. (2011, s.860) çevre yönetim sistemlerinden EMAS'a dahil olmanın, çevrenin korunmasına dönük uygulamalara ait performansları üzerinde pozitif etkisi olduğunu ortaya koymuştur. EMAS belgesine sahip Alman enerji şirketleri üzerindeki çalışmalarında Morrow ve Rondinelli (2002, s.167), EMAS'a dahil olmanın, işletmelere iyi bir örgütlenme ve dokümantasyon, yasal uyumda artış, yükselen pozitif imaj, artan çalışan motivasyonu, kaynak kullanımında azalma ve maliyet azaltma gibi faydaları olduğunu ortaya koymuşlardır. Dünyada en yaygın çevre yönetim sistemi ise, ISO tarafından düzenlenen ISO 14001 standardıdır

(Melnyk vd., 2003, s.329; Vastag ve Melnyk, 2002, s.4743). Çevre yönetim sistemlerini ISO 14001 ile sertifikalandırmak, işletmelere çevresel sorun ve yükümlülüklerin azaltılması, üretim ve dağıtım süreçlerindeki atıkları bertaraf ederek operasyonel etkinliğin artırılması, çalışanlar arasında çevresel farkındalık yaratılması ve kurumsal sosyal sorumluluk anlamında güçlü bir imaja sahip olunması gibi faydalar sağlamaktadır (Rondinelli ve Vastag, 2000, s.501). Jacobs vd. (2010, s.440) ISO 14001 sertifikası sahibi olduğunu duyuran şirketlerin, pozitif yönlü bir pazar reaksiyonu aldıklarını ortaya koymuştur. Özellikle çevreye duyarlı ürün inovasyonları yapan şirketlerde yapılan araştırmalar sonucunda, inovasyonların çevre yönetim sistemleri üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir (Ziegler ve Nogareda, 2009, s.891).

Türkiye'deki işletmeler incelendiğinde ise çevresel yönetim sistemlerinin ve çevre politikalarının varlığı reaktif bir yapıda kendini göstermektedir. Küskü (2007, s.83) tarafından yerel işletmeler üzerinde yürütülen bir araştırmada işletmelerin yasal zorunlulukların çevreye göstermeleri gereken duyarlılık için yeterli olduğu, kurumsal vatandaşlık davranışı göstermelerinin ise sosyal sorumluluk veya sosyal bilinçten değil yasal zorunluluktan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Güner ve Coşkun (2013, s.155) tarafından yürütülen 101 KOBİ'yi kapsayan bir araştırmada da katılımcı işletmelerin yaklaşık yüzde 50'si çevreci uygulamaları öncelikleri arasında görmediğini ve çevreci olmak için herhangi bir çalışmalarının olmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu işletmelerin yalnızca yüzde 21.8'i tedarikçi seçiminde çevre duyarlı olmayı bir kriter olarak kabul etmektedir. Araştırmaya katılan bu işletmelerin üretim süreçlerinde geri dönüştürülmüş malzeme kullanmaları, ürünlerin bir kısmını geri toplayarak dönüştürmeleri ve doğaya zarar vermeyecek şekilde çözünebilir tasarımları gibi çevre duyarlı faaliyetleri yapma sebepleri ise ya yasal zorunluluklardan ya da ekonomik nedenlerdendir. Büyükkökük vd. (2010, s.382-384) tarafından yürütülen ve 75 işletmenin incelendiği araştırmada, orta ölçekli işletmelerin hiçbirisinde (n=63), büyük ölçekli işletmelerin de (n=12) yalnızca 5 tanesinde ISO 14001 belgesi olduğu ve yine işletmelerin hiçbirisinde doğrudan çevre duyarlılığı sağlamak ve korumak için bir departmanın var olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma

Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Kapsamı

Bu araştırmada, inovasyon yapan şirketlerin çevresel duyarlılıkları çerçevesinde hangi politikaları benimsedikleri, faaliyetleri yaptıkları ve standartları benimsediklerine dair bilgilerin elde edilmesiyle inovasyon yapan şirketlere ait bir çevre yönetim çerçevesinin çizilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma, olayların doğal ortamlarında gözlemlenebildiği, gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olayların gerçekçi ve bütüncül bir biçimde incelenerek sunulabildiği bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler önceden yazın taramasında belirlenen başlıklar altında özetlenir (Altunışık vd., 2005: 258) ve ayrıca incelenen temaların doğru bir biçimde yansıtılabilmesi için doğrudan alıntılar da kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.224). Araştırmada amaçlı

örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumlar çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.112). Nitel araştırmalarda geçerlik, iç ve dış geçerlik olarak iki boyutta ifade edilmektedir. Araştırmacının izlendiği sürecin üzerinde çalışılan gerçekliği ortaya koymadaki yeterliliği iç geçerlik, sonuçların benzer gruplara yada ortamlara aktarılabilirliği de dış geçerlik şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.255). Nitel araştırmaların güvenilirliği ise, nicel araştırmalardaki tekrar edebilirlik ve araştırmacıya göre değişmezlik gibi şartlarla temelde uyum sağlamamaktadır (Ataseven, 2012, s.557). Güvenirlik, araştırmada izlenen süreçlerin açık bir biçimde sunulmasıyla elde edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005:288). Araştırmamızda şirketlerin web siteleri ve sürdürülebilirlik raporlarından elde edilen verilerden alıntılar yapılarak kanıtlar sunulmuş ve bu yolla geçerliği sağlanmıştır; güvenilirlik ise araştırmamızda izlenen tüm aşamaların yani verilerin nasıl elde edildiği ve elde edilen verilerin ayrıntılı bir biçimde açıklanmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca çalışmada betimsel analiz kapsamında doğrudan alıntılara yer verilmesi ve sonuçların bu alıntılarla desteklenmesi geçerliğin sağlanmasına destek olmaktadır.

Bu araştırmada ölçüt Türkiye’de üretim yapan veya hizmet veren ve aynı zamanda bir alanda inovasyon ile ilgili ödül, haber, makale vb. içinde adı geçen bir işletme olma durumudur. Öncelikle Türkiye’de yayınlanan iş dünyasına dair haber ve makaleleri içeren dergiler ve ilgili anahtar kelimeler kullanılarak arama motorlarındaki sayfalar incelenmiş ve inovasyon yaptığına dair haber yapılmış, inovasyon konusunda çeşitli zamanlarda ödüle layık görülmüş olan şirketler inceleme kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda, 153 şirkete (44 tanesi ödül almış/109 tanesi inovasyon yaptığına dair habere konu olmuş) ait web siteleri incelenmiş fakat yalnızca 52 işletmeye (30 tanesi ödül almış/22 tanesi inovasyon yaptığına dair habere konu olmuş) ait sitede sürdürülebilirlik raporu ve/veya çevre konusunda çevresel duyarlılıklarını işaret eden bilgilere rastlanmıştır. Web siteleri ve web sitelerinden ulaşılabilen sürdürülebilirlik raporlarının kaynak olarak seçilme nedeni, bu yöntemin basılı formlara ulaşmaktan daha süratli ve etkin olduğunun düşünülmesidir. Sürdürülebilirlik raporları kurumsal şirketlerin uygulamaları hakkında en geniş bilgiyi içeren kaynaklar olduğundan kapsamlı betimsel analizler açısından oldukça önemlidir.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

İnternet siteleri incelenerek 52 işletmeye ait 15 sürdürülebilirlik raporu ve 73 web sayfası, toplamda 88 ayrı dosya oluşturacak şekilde MS Office Word programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılarak depolanmıştır. Çevresel politikalar ve uygulamalara ait bu dosyaların analizi için Nvivo10.0 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Veriler yine 88 dosya şeklinde programa aktarılmıştır. Daha sonra her bir dosyanın tek tek okunması ile betimsel analiz uygulanmıştır. Çevresel veriler, yazında yer alan çevresel uygulamalar göz önüne alınarak belirlenmiş olan temalar altında toplanacak şekilde kodlanmıştır. Ayrıca analizler sürerken yeni temalar da ortaya çıkmış ve mevcut temalara eklenmiştir. Her bir çevresel veri başlığı içinde kodlara karşılık

gelebilecek metinler belirlenerek, her bir kodun işaretlenme frekansları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca sayısal verileri destekleyecek doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar

Yapılan analizler sonucu, çevresel uygulamalar çerçevesinde yazında da sıklıkla rastlanan üç tema altında toplandığı görülmüştür. Bu temalar, politika ve hedefler, çevreye duyarlı faaliyetler ve sahip olunan çevre yönetim sertifikası şeklindedir.

Çevre Odaklı Politika ve Hedefler

İşletmelerin çevresel duyarlılıklarını yansıtmak için özellikle web sitelerinde “çevre politikamız” diye bir sayfa açtıkları gözlenmiştir. Bu sayfalar incelendiğinde Tablo 1.’de görülen temaları oluşturacak politika ve hedefleri vurguladıkları gözlenmiştir.

Tablo1. İncelenen İşletmelerde Çevre Odaklı Politika ve Hedefler

	Şirket Sayısı	Frekans
Çevre Koruma Faaliyetine dair Hedefler Belirleme	16	19
Çevre Korumayı İlke Edinme	16	17
Yasal Prosedürlere Uyum	15	16
Çevre Bilinci Eğitimi	12	13
Çevre Korumaya Uygun Teknoloji Kullanımı	10	11

İncelenen çevre politikası metinlerinde çevre koruma faaliyetine ilişkin belirlenen hedefler “Çevre amaç ve hedeflerini belirlemek, çevre yönetim sistemini oluşturmak ve çevre performansını sürekli iyileştirmek...” (İşl.42²) ve “İnsan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen giysilerin ve aksesuarların (ayakkabı, çanta vb.) üretilmesi ve ekolojik ürünlerin tüketicilere sunulması, ...’nin öncelikli hedefleri arasındadır.” (İşl.36) gibi ifadeler ile ortaya konmuştur. İşletmelerde çevre korumayı ilke edinme konusunda ise “Tüm faaliyetlerimizde doğal çevreyi korumaya olan bağlılığı ilke edinerek...” (İşl.4) ve “Çevreye karşı duyarlılığımızın sürekliliğini sağlamak...” (İşl.47) gibi ifadelerle rastlanmıştır.

Çevre politikası metinlerinin hemen hemen tamamında yasal prosedürlere uyumdan bahsedilmiştir. Bu ifadelerden örnekler ise, “Tüm çevre, sağlık, çalışma mevzuatı, tüzük ve yasalarını takip ederek uymayı...” (İşl.12) ve “Çevreyle ilgili tüm yasal düzenlemeleri duyarlılıkla izlemek ve gereklerini yerine getirmenin yanı sıra...” (İşl.40) şeklinde verilebilir.

Çevre koruma konusunda politikalar çevre konusunda bilinç kazandırmak için eğitimler düzenleme konusunu da içermektedir. Bu konudaki politikalar “Çalışanlarını,

²Alıntıların hangi kaynaktan geldiğini göstermek için 52 işletmeye verilen numaralar “işl.1-2-3...52” şeklinde kodlanmıştır.

tedarikçilerini ve taşeronlarını çevrenin korunması konusunda bilinçlendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlemeyi...”(İşl.1) ve “Enerji yönetimi ve verimliliği konusunda çalışanlarımızın eğitimini, paydaşlarımızın bilgilendirilmesini sağlamayı...” (İşl.42) cümleleri ile örneklendirilebilir.

İşletmelerin çevre politikalarında göze çarpan son yaklaşım ise çevre korumaya odaklı teknoloji kullanımınıdır. Bu eğilimi ifade etmek için “Çevre üzerindeki olası etkileri kontrol altında tutmayı ve en aza indirmek için uygun teknoloji kullanmayı...” (İşl.7), “Kirliliğin ve atıkların kaynağında azaltılması için temiz üretim teknolojilerini kullanarak atığı kaynağında azalmaya yönelik tüm proses değişikliklerini yapmayı...” (İşl.12) ve “Kuruluşumuzun faaliyetlerinden kaynaklanan çevre boyutlarının, çevre ve insan sağlığı üzerindeki olası önemli etkilerini kontrol altında tutar ve en aza indirmek için uygun teknolojileri kullanmayı...” (İşl.11) ifadeleri dikkat çekmektedir.

52 İşletmeye ait 88 dosyada politika ve hedefler konusunda incelenen ifadeler ve ifadelerin sıklık sayıları (11-19 ifade arası sıklık) göz önüne alındığında, çevre koruma konusundaki politikaların yeterli düzeyde önemsenmediğini ortaya koymaktadır. Özellikle politika ve hedeflere dair ifadelerin hemen hemen bütün şirketlerde benzer cümlelerle ortaya konması son yıllarda çevre konusunda duyarlı paydaşların beğenisini kazanmak amaçlı yazıldıkları ve işletmeye özgün politikaların olmasının önemsenmediğini göstermektedir.

Çevreye Duyarlı Faaliyetler

İncelenen 52 işletmenin çevre konusundaki duyarlılıklarını vurgulamak için mevcutta yürüttükleri faaliyetleri vurguladıkları görülmektedir. Bu faaliyetlerden bazıları doğrudan çevre koruma odaklı iken (Tablo 2.), bazıları ise dolaylı yollardan (Tablo 3.) çevreyi korumayı amaçlamaktadır.

Tablo 2. İncelenen İşletmelerde Çevreye Duyarlı Doğrudan Faaliyetler

	Şirket Sayısı	Frekans
Enerji tasarrufu	28	82
Karbon Salınımı Azaltma Çalışmaları	25	61
Geri kazanım faaliyeti	24	52
Atık yönetimi	25	36
Su Tasarrufu	21	34
Enerji Tasarruflu ve Çevre Dostu Ürün Tasarım ve Üretimi	14	31
Ambalaj Geridönüşümü ve Çevre Dostu Ambalaj Kullanımı	13	17
Yenilenebilir enerji	12	17
Zararlı Kimyasal ve Malzemelerin Uygun Bertarafı	14	16
Kağıt Tasarrufu	7	10
Çevre Dostu Malzeme ve Teknoloji Kullanımı	7	7
Alternatif Yakıt Kullanımı	2	4

Doğrudan faaliyetlerde rakamsal verilere de rastlanırken, dolaylı faaliyetlerde daha çok sivil toplum ile işbirliği, çalışanların eğitilmesi ve öneri sistemleri gibi doğrudan etkilerin ölçülemediği faaliyetlere vurgu yapıldığı görülmektedir.

İncelenen inovatif şirketlerin çevre koruma faaliyetlerinde doğrudan ve dolaylı faaliyetler yürüttükleri tespit edilmiştir. Bu nedenle bu faaliyetler doğrudan ve dolaylı faaliyetler olarak iki ayrı kısımda toplanmıştır. Doğrudan faaliyetlerde enerji tasarrufu, karbon salınımı azaltma çalışmaları, geri kazanım faaliyeti, atık yönetimi, su tasarrufu, enerji tasarruflu ve çevre dostu ürün tasarım ve üretimi başlıca uygulamalar olarak göze çarparken, dolaylı faaliyetlerde ise çevresel sorumluluk projeleri, ÇEVKO, TEMA, WWF (World Wide Fund for Nature) gibi oluşumlarla ile işbirliği, çevre ile ilgili ödül dikkat çekenler uygulamalar arasındadır.

Ayrıntılı olarak incelenen bu faaliyetlere ifadelerden örnekler vermek gerekirse, enerji tasarrufu ile ilgili “*Bu uygulama elektrik enerjisinde eskiden kullanılan sisteme kıyasla yaklaşık %30, doğal gaz tüketiminde %14 tasarruf sağlamaktadır.*” (İşl.6) ve “*Halkalı fabrikasında eski tip çatı malzemeleri değiştirilerek, PU Sandwich tipi çatı kaplama malzemesi kullanılarak aydınlatmalarda daha fazla gün ışığından yararlanma olanağı olmuştur.*” (İşl.1) gibi ifadeler net rakamlarla tasarrufun içeriğini vermektedir. Yine “*Sadece 2012 yılında, bir önceki yıla oranla karayolu kullanımını %38 oranında azaltarak ve Ro-Ro kullanımına ağırlık vererek, hem yakıt tasarrufu sağlamış, hem de karbondioksit salınımını azaltarak yaklaşık 10.000 ağaçlık bir ormanın yok olmasını önlemiştir.*” (İşl.27), “*Kurulan bu yeni sistemlerle 2011 yılında 11.480 ton CO2 tasarruf sağlandı.*” (İşl.20) ve “*Fabrikalarda tüketilen enerjinin ve dolayısıyla karbon emisyonlarının düşürülmesi için son üç yılda yapılan çalışmalar sonucunda yıllık elektrik tüketiminde ortalama % 8, yıllık doğalgaz tüketiminde ise yıllık % 6,5 oranında tasarruf elde edildi. Yapılan tasarruflar sonucunda CO2 salınımının % 11 azaltılması sağlandı.*” (İşl.44) gibi ifadeler hem karbon salınımı konusundaki azaltma faaliyet ve miktarlarından hem de enerji tasarrufundan örnekler içermektedir.

İncelenen işletmelerde geri kazanım faaliyetleri ile ilgili ise “*2012 yılında dağıtım merkezlerinden toplanan 26 ton bitkisel atık yağ ile biodizel üretimi sağlanmış ve ülke ekonomisine katkıda bulunulmuştur.*” (İşl.34) ve “*...atık ısı geri kazanım kazanıyla da elde edilen ısıyı terminal iklimlendirmesinde kullanmaktadır.*” (İşl.23) ifadeler yine hedefleri değil, halihazırda uygulamada olan ve sonuçları gözlenen faaliyetleri işaret etmektedir. Atık yönetimi konusu da işletmelerde önem verilen bir diğer doğrudan faaliyet olarak göze çarpmaktadır. Bu alandaki uygulamalar, “*Atık miktarını minimize etmeye yönelik çalışmalarımız sonucunda, 2009 yılından bu yana bir ton lastik üretiminde ortaya çıkan tehlikeli atık miktarında %57; evsel atık miktarında ise %27 oranında bir düşüş sağladık.*” (İşl.16) ve “*...fabrikasında 1996 yılından bu yana özel bir enerji geri kazanımı birimi işletilmektedir. Burada karışık atıkların geri dönüştürülmeyen kısmı harici bir firma tarafından geri kazanılmaktadır. Bu süreç yardımıyla fabrikanın tamamı kış boyunca sıcak, (ters süreç kullanılarak) yaz boyunca da serin tutulabilmektedir.*” (İşl.30) gibi ifadelerle çevre konusundaki beyanlarda yerini almıştır.

İncelenen metinlerde “*...Soğutma suyunun tekrar kullanılması,...kumaş boyamada kullanılan suyun sınırlanması...*” (İşl.46) ve “*Doğal kaynak tüketiminin*

azaltılmasına yönelik yürütülen çalışmalar sonucunda 200 milyon litre (4 bin kişinin bir yıllık su tüketimine eşdeğer miktarda) su tasarrufu sağlandı.” (İşl.44) gibi ifadeler su tasarrufu konusundaki uygulamalara, “Konut sektöründe çevre dostu teknolojilerin gelişmesine ve yayılmasına yardımcı olunması amacıyla “Çevre Dostu Konut Kredisi” ürününü müşterilerinin kullanımına sunmuştur.” (İşl.40), “A Enerji Sınıfı'na göre %40'a varan enerji tasarrufu sağlayan ... klimalar enerjiyi maksimum verimlilikte kullanır. Çevreci R410A gazı sayesinde ozona zarar vermez.” (İşl.52) ve “...ürünleri 100% geri dönüştürülebilir ve geri kazanılabilir bileşenlerden oluşmaktadır. Kullanılan hammaddelerin %95'i geri dönüşümlüdür. 2000 yılından itibaren tasarımı yapılan ürünlerde geri dönüşümlü malzemeler kullanılmaktadır.” (İşl.51) gibi ifadeler de çevre dostu ve enerji tasarruflu ürün tasarımı ve üretim konusundaki uygulamalara örnek teşkil etmektedir.

Örnek ifadeler, incelenen inovasyon yapan şirketlerin çevre politikası ve hedefleri belirleme konusundaki yetersizliklerini, çevre duyarlı uygulamalarda göstermediklerini ve bu uygulamaları daha fazla önemseyerek faaliyet raporları ve web sayfalarında paylaşma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Çevrenin korunmasına yönelik uygulamalardan dolayı faaliyetler incelendiğinde ise, çevresel sorumluluk projeleri yürütmek, ÇEVKO, Tema, WWF gibi sivil toplum kuruluşları ile yapılan işbirliği ve çevre ile ilgili ödül almış olmak ön plana çıkmıştır.

Tablo 3. İncelenen İşletmelerde Çevreye Duyarlı Dolaylı Faaliyetler

	Şirket Sayısı	Frekans
Çevresel Sorumluluk Projeleri	18	40
ÇEVKO, TEMA, WWF gibi Oluşumlarla ile İşbirliği	17	28
Çevre ile İlgili Ödül	12	15
Çevre Bilinci Eğitimleri Düzenlemek	10	14
ÇED Çalışması	7	9
Çevre Korumadan Sorumlu Ekip	5	7
Çalışanlara Çevre Bilinci Kazandırma Çalışmaları	5	7
Tedarikçi Seçiminde Çevre Duyarlılığı Kriteri	4	6
Çevre Koruma Çalışmalarında Çalışan Önerileri	5	5

İşletmeler projelendirdikleri faaliyetlerini “... olarak 2010 yılında UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu), GEF (Küresel Çevre Fonu), TÜRKİBESD (Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği), Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve YEGM (Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü) ile birlikte başlamış olduğumuz "Enerji Verimli Ürünlerin Piyasa Dönüşümü" projesine 2012'de de devam ettik.” (İşl.3), “Yeşili kaybeden yaşamı kaybeder” sloganıyla 2004'ten beri sürdürdüğümüz Yeşil Yol Projesi ile faaliyetlerimizden kaynaklanan çevresel etkiyi en aza indirmeyi hedeflerken çevrenin korunmasına ve yeşil alanların önemine ilişkin toplumsal bir bilincin oluşmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.” (İşl.29) ve “..itibarıyla 2,2 milyon fidan diktiğimiz

ve periyodik bakım çalışmalarıyla desteklediğimiz 81 ilde 81 orman projesi, ülkemizin toplam sera gazı emisyonunda yıllık 26 bin tonu aşkın azalma sağlamaktadır.” (İşl.19) şeklinde ifade ederken, sivil toplum kuruluşları ile işbirliklerini de “...geri kazanım hedeflerine göre piyasaya sürülen ambalaj malzemelerinin belli bir oranını ÇEVKO aracılığı ile toplatarak geri dönüşümünü sağlıyoruz. 2012 yılı için bu rakam 19.043 ton ambalajın %40'una denk gelen 7.617,2 ton olarak gerçekleşti.” (İşl.16), “...ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF-Türkiye) işbirliği, 2011 yılında “İklim Uyum Seferberliği Projesi” kapsamında, çiftçilerin iklim değişikliğine uyum konusunda farkındalığını geliştirecek pilot uygulamalarla devam etti.” (İşl.43) ve “TEMA Vakfı'yla birlikte yürütülen “El Koyun” projeleri. Türkiye'deki tarım alanlarının, bilinçsizce yok edilmesine karşı kurulan TEMA Vakfı'nın da kurucuları arasında yer alan ...,vakfın yürüttüğü “El Koyun Projesi” kapsamında üç köyün kalkınmasına destek oldu.” (İşl.44) gibi ifadelerle ortaya koymaktadırlar.

Araştırma kapsamındaki inovasyon yapan işletmelerin çevreye duyarlılık kapsamında yürüttükleri faaliyetler neticesinde aldıkları ödülleri de “En iyi çevre uygulamalarının ödüllendirildiği bağımsız bir çevre örgütü olan The Green Organization tarafından verilen ödüllerde 81 İlde 81 Orman projemiz 2012 yılının en iyi çevre projesi seçilmiştir.” (İşl.19), “... Fabrikası'nı tüketim kültürü ve kurallara uyumundaki titizlik nedeniyle “En Rasyonel Su Tüketicisi” olarak ödüllendirmiştir.” (İşl.50) ve “Çevreci Markalar Raporu araştırmasına göre “Çevreye En Duyarlı Şirketler” sıralamasında ... ilk 10'a girerek ‘Dünyanın En Yeşil Gıda Şirketi’ oldu.” (İşl.14) şeklinde örneklendirmek mümkündür.

İşletmelerin web siteleri incelendiğinde, çevre koruma hedefli toplumsal projelerin kurumsal sosyal sorumluluk başlığı altında ele alındığı ve bu tür projelere eğitim, sağlık gibi projelere nazaran daha az yer verildiği gözlenmiştir. Bu durum, çevre korumaya dair toplumsal duyarlılığın diğer alanlardaki ihtiyaçlarla karşılaştırıldığında daha yeni bir yaklaşım olmasından kaynaklanabilmektedir. Çevre korumaya dair projeler, sivil toplum kuruluşları ile işbirlikleri söz konusu olduğunda işletmelerin kurumsal çabalarının yanında paydaşların da desteğinin beklenmesi bu tür projelerin tamamen işletme inisiyatifinde olmamasına neden olmaktadır. Bu nedenle, projeler ve işbirliklerinin işletmenin kendi inisiyatifindeki doğrudan çevre koruma uygulamalarına nazaran daha nadir görülmesi ve yavaş ilerlemeleri olağan görülebilir.

Çevre Yönetim Sertifikaları

Araştırmaya dahil edilerek incelenen işletmelerde çevresel duyarlılık söz konusu olduğunda, işletmelerin sahip oldukları çevre yönetim sistemi sertifikalarına atıfta buldukları da gözlenmiştir. (Tablo.4)

Tablo 4. İncelenen İşletmelerde Çevre Yönetim Sertifikaları

	Şirket Sayısı	Frekans
ISO 14001	22	22
ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi Standardı	4	4
Leed-Yeşil Bina	2	2
EMAS	1	1

İşletmelere ait belgeler incelendiğinde yaklaşık yarısının ISO 14001 sertifikasına sahip olduğu görülürken, çok küçük bir kısmında yine ISO tarafından derecelendirilen enerji yönetim sistemi standardı olduğu görülmüştür. Her ne kadar hedefler arasında yeşil bina, yeşil ofis gibi kavramlardan söz edilse de yalnızca 2 tanesinde Leed-Yeşil Bina sertifikası ve yalnızca 1 tanesinde Avrupa Birliği tarafından denetlenen EMAS olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, çevre duyarlı olma yönünde yapılan atılımların bağımsız kuruluşlar tarafından denetlenmesi konusunda büyük eksiklik olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu araştırma, Türkiye’de inovasyon yapan şirketlerin çevreye duyarlı bir yönetim anlayışı benimseyip benimsemedikleri, çevre konusundaki yasal düzenlemelere uyum düzeyleri ve ayrıca çevre koruma yönünde hangi tür faaliyetleri uyguladıklarını ortaya koymak amacı ile yürütülmüştür. Araştırmada, ön çalışma ile tespit edilmiş olan 153 işletmeye ait web siteleri incelenmiş ve 52 (%34) işletmenin çevre ile ilgili konularda bilgi paylaşımında bulunduğu görülmüştür. 52 işletmeye ait 88 dosyada toplanan bilgilerin tamamı nitel araştırmalar için tasarlanmış bir veri analiz programına aktarılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonuçları, verilerdeki frekanslar neticesinde incelenen işletmelerde çevre konusundaki politikaların ve hedeflerin yeterli olmadığını göstermektedir. İncelenen 52 işletmeye ait 88 veri setinden yalnızca 17’sinde çevreye dair hedeflerden ve çevre korumanın bir ilke haline gelmesinden bahsedilmektedir. Uygulamada eksiklikler olsa dahi en azından işletmede çevreye dair politikalar belirlenmesi gelecekte çevre konusunda olumlu değişimler olabileceğine işaret olarak kabul edilebilir. Bu açıdan, işletmelerin uygulamadaki eksikliklerinin politika belirleme aşamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

İncelenen işletmelerin çevre duyarlı uygulamaları ile ilgili doğrudan faaliyetleri incelendiğinde ise ilk sırada enerji tasarrufu, atık yönetimi, geri kazanım, su tasarrufu gibi işletmenin maliyetlerini azaltıcı uygulamalara öncelik verdikleri göze çarpmaktadır. Bu uygulamaların maliyetleri aşağı çekmenin yanında çevreye verilen zararı da azaltıyor olması oldukça önemlidir. Ayrıca doğrudan faaliyetler arasında karbon salınımını azaltma çabasının olması da doğrudan çevreye verilecek zararı azaltmakta fakat dolaylı olarak enerji tasarrufu ile maliyetleri olumlu yönde etkilemektedir. Fakat doğrudan çevre korumaya dönük faaliyetler arasında ambalaj geri dönüşümü, çevre

dostu ambalaj kullanımı, yenilenebilir enerji, zararlı kimyasal ve malzemelerin uygun biçimde bertaraf edilmesi, kâğıt tasarrufu, çevre dostu malzeme ve teknoloji kullanımı, alternatif yakıt tercihi gibi konularda ise işletmelerin yeterince duyarlı davranmadıkları araştırma sonuçlarında ortaya konmuştur.

Çevre korumaya yönelik dolaylı faaliyetler söz konusu olduğunda ise, toplumsal projeler, çevre odaklı sivil toplum kuruluşları ile işbirlikleri konusunda olumlu yönelimler gösteren işletmelerin, çalışanlara ve topluma çevre bilinci kazandırma, işbirliği içinde oldukları tedarikçilerin seçiminde çevre bilincinin bir kriter olması, işletme içinde çevre korumadan sorumlu bir ekip oluşturma gibi konularda yeterince duyarlılık göstermedikleri araştırmanın sonuçları arasında dikkat çekmektedir. Tüm bu sonuçlar, Güner ve Coşkun (2013) tarafından yürütülen araştırmadaki işletmelerin çevreci uygulamaları öncelikleri arasında görmeme, tedarikçi seçiminde çevre duyarlı olmayı bir kriter olarak kabul etmeme, çevre duyarlı faaliyetleri ise ya yasal zorunluluklardan ya da ekonomik nedenlerden yapılması ve Büyükkelik vd. (2010) tarafından yürütülen araştırmadaki işletmelerde çevre konusunda bir departman olmaması sonuçları ile örtüşmektedir.

İnceleme kapsamında ele alınan işletmelerin çevre yönetim sertifikası sahibi olma konusunda da çok hassas olmadıkları ortaya çıkmıştır. İşletmelerin yarısından fazlasının çevre konusundaki uygulamalarını bir belge ile denetime tabi tutma eğiliminde olmamaları, Akatay ve Aslan (2008, s.332) tarafından yürütülen bir araştırmanın sonucu ile açıklanabilir. Bu araştırmada, ISO 14001 sertifikasına sahip olan işletmeleri bu sertifikayı almaya yönelten nedenler araştırılmış ve en düşük nedenin “yasal zorunluluk” olduğu sonucu ile karşılaşılmıştır. Ayrıca yine Büyükkelik vd. (2010) tarafından yürütülen araştırmaya katılan işletmelerin de sadece %6’sında ISO 14001 sertifikası olması da Türkiye’de çevre koruma konusunda bir denetim mekanizması olmasının gerekli olduğu fakat bu konunun işletmelerin kendi inisiyatiflerine bırakılmasının çok faydalı olmayacağını göstermektedir. Devletin bu bağlamda, denetim fonksiyonunu daha etkin hale getirecek yasal düzenlemeleri yapması ve yaptırımlarını arttırması oldukça büyük bir önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’nin önemli bir yeri olduğu ve ekonomik açıdan gelişmelerin sadece ülke içindeki yerel işletmeleri değil, daha büyük piyasaları etkilediği göz önüne alınırsa, işletmelerin küresel anlamda geçerli duyarlılıklara uzak kalamayacağı ortadadır. Bu anlamda, çevre konusundaki hem yerel hem küresel hassasiyetin dikkate alınarak üretim, tedarik süreçlerinde çevre korumaya yönelik uygulamaların arttırılması ve aynı zamanda paydaşların bilinçlendirilmesi ve ortak girişimlerle çevre koruma eğiliminin arttırılması oldukça önemlidir. Özellikle inovasyon yapma eğiliminde olan işletmelerin gelişme potansiyellerini sadece yeni ürün ve hizmetlere değil, çevreye olan duyarlılıklarına da dayandırarak hem kendilerine hem topluma fayda sağlayacak çevresel faaliyetleri arttırmaları gerekliliği göz ardı edilemez.

Çalışmanın çeşitli kısıtları mevcuttur. Öncelikle inovasyon yapan şirketler, basılı ve internet ortamındaki haberlerin taranması ile tespit edilmiştir. Şirketlerin seçiminin patent, faydalı model gibi daha somut veriler üzerinden veya çeşitli endeksler dikkate alınarak yapılmasının daha sonraki çalışmalarda bulguların yorumlanması aşamasında daha güvenilir sonuçları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın

sonuçları, araştırmada örnek olarak seçilen şirketlerin web siteleri üzerinden çevre duyarlılıklarının tespit edilmesi ile elde edilmiştir. Bu durum da araştırmanın önemli bir kısıtını oluşturmaktadır. Daha kapsamlı bir araştırma için çevreye duyarlı uygulamalarını web sitesi üzerinden beyan etmeyen şirketlerin de göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, daha sonraki çalışmalarda örnek kitlenin doküman incelemesinin yanında görüşme gibi derinlemesine incelemelere olanak sağlayan yöntemlerle desteklenmesi sonuçların genellenebilmesi açısından fayda sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akatay, A. ve Aslan, Ş. (2008), Yeşil Yönetim ve İşletmelerde Iso 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler, DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1): 313-339
- Altunışık, R.; Coşkun, R.; Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya Kitabevi,
- Anton, W.R.Q., Deltas, G. Ve Khanna, M. (2004), Incentives for environmental self-regulation and implications for environmental performance, Journal of Environmental Economics and Management, 48: 632-654
- Ataseven, B. (2012), Nitel Bilimsel Araştırmalarda Veri Kalitesinin Önemi, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi, 33(2): 543-564
- Başaran, F. (2007), Küresel bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi, Sayıştay Dergi, 65:89-110
- Brammer, S., Hojmos, S. Ve Marchant, K. (2012), Environmental Management in SMEs in the UK: Practices, Pressures and Perceived Benefits, Business Strategy and the Environment, 21: 423-434
- Büyükkeklik, A., Toksarı, M. ve Bülbül, H. (2010), Çevresel Duyarlılık ve Yenilikçilik Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3): 373-393
- Daddi, T., Magistrelli, M., Frey, M. ve Iraldo, F. (2011), Do environmental management systems improve environmental performance? Empirical evidence from Italian companies, Environment, Development and Sustainability, 13: 845-862
- Hanson, J.D., Melnyk, S.A. ve Calantone, R.J. (2004), Core Values and Environmental Management, GMI 46, Summer: 29-40
- Gadenne, D.L., Kennedy, J. ve McKeiver, C. (2009), An Empirical Study of Environmental Awareness and Practices in SMEs, Journal of Business Ethics, 84: 45-63
- GII-2013, Cornell University, INSEAD, and WIPO (2013): *The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation*, Geneva, Ithaca, and Fontainebleau.
- GII-2014 Cornell University, INSEAD, and WIPO (2014): *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor In innovation*, Fontainebleau, Ithaca, and Geneva.

- Güner, S. Ve Coşkun, E. (2013), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Çevre Algıları ve Alıcı-Tedarikçi İlişkilerinin Çevreci Uygulamalar Üzerindeki Etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 13(2): 151-167
- Jacobs, B.W., Singhal, V.R. ve Subramanian, R. (2010), An empirical investigation of environmental performance and the market value of the firm. *Journal of Operations Management*, 28: 430-441
- Küskü, F. (2007), From Necessity to Responsibility: Evidence for Corporate Environmental Citizenship Activities from a Developing Country Perspective, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 14: 74-87
- Litt, B., Sharma, D. Ve Sharma, V. (2014), Environmental initiatives and earnings management, *Managerial Auditing Journal*, 29(1): 76-106
- Martin-Pena, M.L., Diaz-Garrido, E. Ve Sanchez-Lopez, J.M. (2014), Analysis of benefits and difficulties associated with firms' environmental management systems: the case of the Spanish automotive industry, *Journal of Cleaner Production*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.01.085>
- Melnyk, S.A., Sroufe, R.P. ve Calantone, R. (2003), Assessing the impact of environmental management systems on corporate and environmental performance, *Journal of Operations Management*, 21: 329-351
- Mondéjar-Jiménez, J., Vargas-Vargas, M., Segarra-Oña M. ve Peiró-Signes, A. (2013), Categorizing Variables Affecting the Proactive Environmental Orientation of Firms, *International Journal of Environmental Research*, 7(2): 495-500
- Morrow, D. Ve Rondinelli, D. (2002), Adopting Corporate Environmental Management Systems: Motivations and Results of ISO 14001 and EMAS Certification, *European Management Journal*, 20(2): 159-171
- Nemli, E. (2000), Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24
- Özen, Ş. Ve Küskü, F. (2009), Corporate Environmental Citizenship Variation in Developing Countries: An Institutional Framework, *Journal of Business Ethics*, 89: 297-313
- Pagell, M. Ve Gobeli, D. (2009), How Plant Managers' Experiences and Attitudes Toward Sustainability Relate to Operational Performance, *Production and Operations Management*, 18(3): 278-299
- Porter, M.E. ve Van Der Linde, C. (1995), Green and Competitive: Ending the Stalemate, *Harvard Business Review*, September-October: 120-134
- Rondinelli, D. Ve Vastag, G. (2000), Panacea, Common Sense, or Just a Label? The Value of ISO 14001 Environmental Management Systems, *European Management Journal*, 18(5): 499-510
- Roxas, B. Ve Coetzer, A. (2012), Institutional Environment, Managerial Attitudes and Environmental Sustainability Orientation of Small Firms, *Journal of Business Ethics*, 111: 461-476
- Russo, M.V. (1997), A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance and Profitability, *Academy of Management Journal*, 40(3): 534-559

- Sarkar, R. (2008), Public Policy and Corporate Environmental Behaviour: a Broader View, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15: 281-297
- Sözüer, A. (2011), İşletmeleri Çevreye Duyarlı Politikalar Uygulamaya İten Güçler, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2): 47-55
- Stuart, R. (2000), Environmental Management Systems in the 21st Century, *Chemical Health and Safety*, November-December: 23-25
- Thurner, T. Ve Proskuryakova, L.N. (2013), Out of the Cold – the Rising Importance of Environmental Management in the Corporate Governance of Russian Oil and Gas Producers, *Business Strategy and the Environment*, Doi: 10.1002/bse.1787
- Uhlener, L.M., Berent-Braun, M.M., Jeurissen, R.J.M. ve Wit, G. (2012), Beyond Size: Predicting Engagement in Environmental Management Practices of Dutch SMEs, *Journal of Business Ethics*, 109: 411-429
- Vastag, G. Ve Melnyk, S.A. (2002), Certifying environmental management systems by the ISO 14001 standards, *International Journal of Production Research*, 40(18): 4743-4763
- Weingarten, F. Ve Pagell, M. (2012), The importance of quality management for the success of environmental management initiatives, *International Journal of Production Economics*, 140: 407-415
- Wallart, N. (1999), *The Political Economy of Environmental Taxes: New Horizons in Environmental Economics*, Edward Elgar, UK
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara
- Ziegler, A. Ve Nogareda, J.S. (2009), Environmental Management Systems and Technological Environmental Innovations: Exploring the Casual Relationship, *Research Policy*, 38: 885-893
- Zorpas, A. (2010), Environmental Management Systems as Sustainable Tools in the Way of Life for the SMEs and VSMEs, *Bioresource Technology*, 101: 1544-1557